

sında pek çok eser veren Abdülğanî b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1143/1731).

BİBLİYOGRAFYA :

Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Tahrîmü'n-na-zar fi kütübî ehlî'l-kelâm: Ibn Qudâma's Censure of Speculative Theology* (nşr. ve trc. G. Makdisî), London 1962, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. IX-XXVI; a.mlf., *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, I, 5-56; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 139-142; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 165-173; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 5-34, 52, 133-149, 263, 294-295, 318, 460, 465; İbnü'l-Mibred, *ed-Dürrü'n-naki fi şerhi elfâzi'l-Hırakî* (nşr. Rıdvân Muhtâr b. Garbiyye), Cidde 1411/1991, neşredeninin girişi, I, 13-83, 135-184; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1370/1951, II, 64, 77, 91-112, 343; Ebû'l-Yümün el-Uleymî, *ed-Dürrü'l-münâcâd fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Kahire 1412/1992, I, 346-348; İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1401/1980-81, I-II, tür.yer.; H. Laoust, *Le Précis de droit d'Ibn Qudâma*, Beirut 1950, s. XI-XII; G. Makdisî, "L'isnâd initiatique soufi de Muwaffaq ad-Din Ibn Qudâma", *Louis Massignon*, Paris 1970, s. 88-96; a.mlf., "İbn Kudâma al-Makdisî", *EI* (İng.), III, 842-843; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filisîn*, Amman 1983, II, 468-472; Şâkir Mustafa, "Âli Kudâmeti's-Sâlihiyye", *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, III/15, Küveyt 1402/1982, s. 7-97; Ahmed Fâiz el-Himsî, "Mebânî's-Sâlihiyyeti'l-ülâ", *el-Havliyyâtü'l-eşeriyyetü'l-'Arabiyyetü's-Sûriyye*, XXXV, Dimaşk 1985, s. 245; J. Drory, "Hanbalis of the Nablus Region in the Eleventh and Twelfth Centuries", *AAS*, XXII (1988), s. 93-112; Kâzım Berkeniş, "Âl-i Kudâme", *DMBİ*, II, 77-96; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 529.

FERHAT KOCA

KUDÂME b. CA'FER

(قدامة بن جعفر)

Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948 [?])

Şiir tenkidi

ve kamu maliyesi alanlarındaki eserleriyle tanınan Abbâsî divan kâtibi.

Hıristiyan asıllı olup muhtemelen Bağdat'ta doğdu. İbn Kuteybe'nin talebesi olduğu kabul edilirse 260 (874) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Dedesi kabul edilen Kudâme b. Ziyâd en-Nasrânî, Türk asıllı Abbâsî kumandanı İnak'ın kâtibi iken 235'te (849) onunla birlikte tutuklandı ve bu olaylar sürecinde Müslümanlığını ilân etti (Taberî, IX, 169; İbn Kesîr, X, 313). Hatîb el-Bağdâdî'ye göre kâtiplik görevinde bulunmuş ve kitâbetle ilgili eserler ver-

miş olan Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. Kudâme'nin ediplik ve şairlik yönü vardı. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*'sinde Ca'fer'den büyük kısmı müsikeyle ilgili birçok nakilde bulunmaktadır. İbnü'n-Nedîm'in genellikle onun tefekkür ve ilim sahibi olmadığı şeklinde anlaşılan ifadesinin bağlamdan hareketle "mantık ilminde" diye kayıtlanması daha tutarlı görünmektedir. Çünkü *el-Fihrist*'in bir başka yerinde (s. 194) ve diğer kaynaklardaki (meselâ bk. Hatîb, VII, 205; Yâkût, VII, 178-179) ifadeler bu bilgiyle çelişmektedir. İncelenen eserlerde Ca'fer'in müslüman olmadığını ihsas ettirecek bir kayıt yoktur.

İbnü'n-Nedîm'e göre Kudâme b. Ca'fer, Abbâsî Halifesi Müktefî-Billâh devrinde (902-908) ihtidâ etmiştir (*el-Fihrist*'in bazı nüshalarında halifenin adının boş bırakılması dede ile torunun birbirine karıştırıldığı ihtimalini düşündürmektedir). Hatîb el-Bağdâdî'nin ve *Târihu Bağdâd*'a zeyil yazar İbnü'n-Neccâr'ın Kudâme b. Ca'fer'in biyografisine yer vermemesi onunla babasının aynı kişi olarak algılandığı izlenimi doğurmaktadır. Kudâme, 297 (910) yılına kadar Bağdat'taki ed-Dîvânü'l-kebîr'in bazı dairelerinde memuriyetlerde bulunduktan sonra Dîvânü'l-meşrik'a bağlı Meclisü'z-zimâm'da kâtiplik görevi aldı; buradaki başarıları hizmetleri neticesinde devlet gelirlerinde artış sağlandı. *Kitâbü'l-Harâc*'ındaki eşine pek rastlanmayan teknik ayrıntılar ve dokümanter bilgiler, çeşitli devlet dairelerinde uzun yıllar süren hizmetleri sırasında edindiği idarî-meslekî tecrübenin bir yansımasıdır.

Eserlerinin muhtevasından Kudâme'nin tarih, coğrafya, edebiyat, matematik, mantık, felsefe ve fıkıh sahalarında belli bir birikim kazandığı, Grek, Fars ve Hint kültürlerini etkilerinde kalacak kadar tanıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle edebiyatçılık ve kamu yönetimi uzmanlığı yönleriyle dikkat çeker. Felsefede Aristo'nun *es-Semâ'u't-tabî'î* adlı eserinin birinci makalesini kısmen şerhedecek kadar (İbnü'n-Nedîm, s. 311; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1003) derinliğe ulaşmış olmalıdır. Arap edebiyatında şiir ve şiir tenkidi alanlarında ilmi çalışmaların yoğunlaştığı bir dönemde yetişmiş ve muhtemelen Sa'leb, Müberred ve İbn Kuteybe'den feyiz almıştır. Ayrıca hattatlığı ile ünlü Abbâsî Veziri İbn Mukle'den hat sanatını öğrendiği ileri sürülmekte (Müstakimzâde, s. 367) ve buna göre *er-Risâle fi Ebî 'Alî b. Mukle* adlı eserini hocasını övmek için

yazmış olduğu düşünülmektedir. Mutarizî onu belâgatta örnek kişi sayarken Harîrî de belâgatını Bedüzzaman el-Hemedânî'ninkinden üstün tutar. İbn Ebû'l-İsba', İbnü'l-Mu'tez ile Kudâme'yi bedî ilminin usulünü ortaya koyan ilk edebiyatçıları olarak niteler. Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî de onun edebî gücünü över ve bunu anlamak için *Zehrû'r-rebî*' ve *Kitâbü'l-Harâc*'a bakılmasının yeterli olduğunu söyler. Kudâme ayrıca, aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi Haflî b. Ahmed ile de kıyaslanmıştır (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, II, 145-146).

Kitâbü'l-Harâc'ını 320 (932) yılında Vezir Ali b. İsâ'ya sunduğu ve aynı yıl Sîrâfî ve Mattâ b. Yûnus'un vezir İbnü'l-Furât'ın huzurunda yaptıkları münazara-ya katıldığı bilinen (a.g.e., II, 145-146) Kudâme'nin ölüm tarihine ilişkin olarak 337 (948), 328 (940) ve 310 (922) yılları verilmektedir. Eğer Büveyhî sultanlarından Muizzüddevl'e kâtiplik yaptığına dair rivayet doğru ise birinci tarih, aksi takdirde ikinci tarih isabetli görünmektedir. Çünkü Büveyhîler'in Bağdat'ı zaptı 334 (946) yılında olmuştur.

Eserleri. 1. *Naqdü's-şi'r*. Şiir tenkidi hakkında olup üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde şiirin tarifi ve unsurlarının (lafız, mâna, vezin, kafiye) açıklaması yapılmakta, ikinci ve üçüncü bölümlerde bu unsurların güzel ve bozuk yanları değerlendirilmektedir. Eserde şiir tenkidinin yanı sıra düzgün ve yerinde söz söyleme sanatının usul ve kaidelerini inceleyen ve o dönemde henüz istiklâlini kazanamamış olan belâgat ilmine dair konular da işlenmiştir. Kendisinden sonraki müellifleri en az İbnü'l-Mu'tez kadar etkileyen Kudâme, şiir tenkidine bir sistem getirdiği bu eserde bedî terimini kullanmamakla beraber beyân ve bedî ilimlerinin konularıyla meselelerini birlikte inceler, yeni edebî sanatlar ortaya koyar ve çeşitli teknik terimler üretilip bunların tanımını vermek suretiyle Arap edebiyatının gelişimine katkıda bulunur. Ancak nazım kuralları üzerinde aşırı hassasiyet göstererek şiirin ruhuna ilişkin değerlendirmeleri ikinci plana itmiştir (Ömer Ferih, II, 434). Şiiri "mânaya delâlet eden vezinli ve kafiyeyle söz" olarak tanımlaması ve mânanın güzelliğini maksuda müteveccih olmasında görmesi, Kudâme'nin Aristo mantık ve felsefesinden etkilendiğinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Eflâtun'un zikrettiği dört

ana fazileti (akıl, adalet, cesaret ve iffet) esas alan methiyenin güzel, diğerlerinin hatalı olduğunu söylemesi de böyledir. Yine fazileti itidalde görmesi, buna karşılık şiirde ifrat ve tefrite sapan aşırılığı tasvip ederken Yunan felsefesinde bunun onaylandığını söylemesi de aynı bağlamdadır. Kudâme bu son noktada, Hasan b. Bişr el-Âmidî ve Ebû'l-Hasan İbn Tabâta-bâ'nın savunduğu doğruluk ilkesine muhalefet etmektedir (bu husustaki değerlendirmeler için bk. Bonebakker, *The Kitâb Naqd*, s. 36-44; Bedevî Tabâne, s. 145-149; İhsan Abbas, s. 196 vd.). Kudâme kendine nas görüşleriyle Abdülkâhîr el-Cürcânî, Sekkâkî ve İbn Ebû'l-İsba' gibi önemli şahsiyetleri etkilemiş, kitabının çeşitli yerleri Merzûbânî'nin *el-Müveşşah*'ı ve İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin *el-'Umde*'si gibi bu alanla ilgili birçok eserde ictibas edilmiştir. *Naqdü's-ş-i'r* üzerine Abdülatîf el-Bağdâdî bir şerh hazırlamış, Arap dili ve edebiyatı münekkittlerinden Hasan b. Bişr el-Âmidî *Tebyînü ğalaṭı Kudâme b. Ca'fer fi Kitâbi Naqdî's-ş-i'r* ve Endülüslü şair, edip, tenkitçi İbn Reşîk el-Kayrevânî de *Tezyîfü Naqdı Kudâme* adıyla birer tenkit yazmışlardır. İbn Ebû'l-İsba', başta Âmidî ve Ziyâeddin İbnü'l-Esrî olmak üzere ediplerin Kudâme'ye yönelttikleri eleştirilere cevap mahiyetinde *el-Mizân fi't-terciḥ beyne kelâmi Kudâme ve ḥuşûmih* adlı bir kitap kaleme almıştır (İbn Ebû'l-İsba', s. 88, 406). İlk baskısı İstanbul'da yapılan (1302) *Naqdü's-ş-i'r* Muhammed İsâ Mennûn (Kahire 1343, 1352/1934), S. A. Bonebakker (Leiden 1956), Kemâl Mustafa (Kahire 1367/1948, 1963, 1979), İsâ Mihâil Sâbâ (Harîsâ 1958) ve Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Beyrut, ts.) tarafından tahkiki olarak yayımlanmıştır. 2. *Cevâhirü'l-elfâz* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1350/1932; Beyrut 1399/1979, 1405/1985). Özellikle kâtipler ve edebiyat öğrencileri için hazırlanmış olan eser, 372 ana bölüm altında düzenlenmiş bir eş anlamlı kelimeler ve deyimler sözlüğüdür. 3. *Naqdü'n-neşr*. Beyan ilmine dairdir. İlk muhakkıklarından Abdülhamîd el-Abbâdî'nin Kudâme'ye nisbet ettiği eserin (*Naqdü'n-neşr*, neşredenlerin girişleri, s. 39-49) aslında Ebû'l-Hüseyn İshak b. İbrâhim b. Vehb el-Kâtib'in *el-Burhân fi vücûhi'l-beyân*'ı (Bağdat 1387/1967) olduğu yönündeki görüş ağırlık kazanmıştır (nşr. Tâhâ Hüseyin ve Abdülhamîd el-Abbâdî, Kahire 1933, 1938, 1939, 1940; Beyrut 1980, 1982, 1995). 4. *Kitâbü'l-Harâc** ve *sîna'at(san'at)i'l-kitâbe*. Kudâ-

Kudâme b. Ca'fer'in *Kitâbü'l-Ĥarâc* adlı eserinin ilk sayfası (Köprülü Ktp., nr. 1076)

me'nin en ünlü eseri olup kâtiplik sanatı ve kamu maliyesi hakkındadır. Çeşitli bölümlerinin neşir ve tercümelerinden sonra Muhammed Hüseyin ez-Zebîdî kitabın bugüne ulaşan kısımlarını bütün olarak yayımlamış (Bağdat 1981), Fuat Sezgin de eserin tek yazmasını tıpkıbasımını yapmıştır (Frankfurt 1407/1986).

Kudâme'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Red 'alâ İbni'l-Mu'tez fîmâ 'âbe bih Ebâ Temmânî, Şâbûnü'l-gam (Şâbûnü'l-fem), Şarfü'l-hem, Cilâ'ü'l-hüzn, Diryâku'l-fikr, Haşvu hişâ'i'l-celis, Şîna'tatü'l-cedel, Nüzhetü'l-kulûb ve zâdü'l-müsâfir, Sîr-rü'l-belâğa fî'l-kitâbe (Kitâbü'l-Harâc* in üçüncü menzilesi olması muhtemeldir), *el-Hayevânât, Zehrür-rebî', er-Risâle fî Ebî'Alî b. Mukle (en-Necmü's-sâkıb), Kitâbü'l-Büldân ve Kitâbü's-Siyâse* (son iki eser *Kitâbü'l-Harâc* in altıncı ve sekizinci menzileleri olsa gerektir).

Kudâme ve eserleri üzerine A. Mekki (*Qudâma b. Ga'far et son oeuvre*, doktora tezi, Paris 1955) ve Gâzî Yemût (*Nazarîyetü'ş-şî'r'inde Kudâme b. Ca'fer fi kitâbih Nakdî'ş-şî'r'*; Beyrut 1992) tarafından birer araştırma yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kudâme b. Ca'fer, *el-Menziletü'l-hâmise min Kitâbi'l-Harâc ve şınâ'ati'l-kitâbe* (nşr. Talâl Cemîl Rifâî), Mekke 1407/1987, neşredenin girişi,

s. 25-125; a.mlf., *Nakdû 'n-neşr* (nşr. Tâhâ Hüseyin - Abdülhamîd el-Abbâdî), Beyrut 1402/1982, neşredenlerin girişleri, s. 19, 33-49; a.mlf., *Nakdû 'ş-şîr* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1979, neşredenin girişi, s. 9-13; a.e. (nşr. M. Abdül-mün'im Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârû'l-kütûbî'l-il-miyye), neşredenin girişi, s. 47-58; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 169; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 16; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 144, 194, 311; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'âneş* (nşr. Ahmed Emin - Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 108; II, 145-146; a.mlf., *el-Beşâ'ir ve'z-zehââ'ir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), Beyrut 1408/1988, I, 5; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, tür.yer.; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 205; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazag* (Atâ), XIV, 73; Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîfî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Beyrut 1413/1992, I, 33; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VII, 177-182; XVII, 12-15; İbn Ebû'l-İsbâ, *Tahrîrû't-Tahebîr* (nşr. Hîfî'nî M. Şerefî), Kahire 1383, s. 83, 87, 88, 406; Zehbî, *Târîhu'l-İslâm: sene 301-320*, s. 231, 324-325; Safedî, *el-Vâfî*, XXIV, 20-206; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, I, 289-290; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 313; XI, 220-221; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü's-zâhire*, III, 297-298; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 386; *Keşfü'z-zunûn*, I, 233, 402, 592; II, 946, 959, 986, 1002, 1003, 1068, 1078, 1415, 1945, 1973; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 367; Brockelmann, *GAL*, I, 262; *Suppl.*, I, 406-407; S. A. Bonebakker, *The Kitâb Naqd al-şîr' of Qudâma b. Ğa'far al-Kâtib al-Baghdâdî*, Leiden 1956, s. 1-80; a.mlf., "Hamza al-İsfahânî's Recension of the Kitâb Naqd ash-Şîr' of Qudâma b. Ja'far", *RSO*, LI (1977), s. 99-111; a.mlf., "Qudâma", *El²* (İng.), V, 318-320; Bedevî Tabâne, *Qudâma b. Ca'fer ve'n-naqdû'l-edebî*, Kahire 1378/1958; Sezgin, *GAS*, II, 105-106; VIII, 228; Müneccid, *Mu'cem*, II, 106-107; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 434-436; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdî'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Amman 1986, s. 189-214; Mansour Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 19-29; M. G. de Slane, "Notice sur Codema et ses écrits", *JA*, XX (1862), s. 155-181; Mustafa Hiyaî, "Qudâma b. Ğa'fars Behandlung der Politik: Das Kapitel As-siyâsa aus seinem Vademecum für Sekretäre Kitâb al-ĥarâg wa-şanâ'at al-kitâba", *Isl.*, LX (1983), s. 91-103; Vaqar Ahmed Rizvi, "Qudâmah b. Ja'far, the Scribe of Baghdad", *IS*, XXVII/1 (1988), s. 13-22.

CENGİZ KALLEK

KUDÂME b. MAZ'ÛN

(قدامة بن مظعون)

Ebû Amr Kudâme b. Maz'un
b. Habîb el-Kureşî el-Cumahî
(ö. 36/656)

Sahâbî.

590 yılı civarında Mekke’de doğdu. Kureyş kabilesinin Benî Cumah koluna mensuptur. Oğlu Ömer’den dolayı künyesinin Ebû Ömer olduğu da kaydedilir. Annesi